

بررسی رابطه جهت گیری مذهبی با صفات شخصیتی در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی و پیام نور شهرستان دامغان

حسین شببانی^۱
محمد نریمانی^۲
جعفر محرمی^۳

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف بررسی مقایسه‌ای جهت‌گیری مذهبی با صفات شخصیتی در دانشجویان دانشگاه آزاد و پیام نور شهرستان دامغان انجام شده است. **روش:** روش پژوهش از نوع همبستگی بود. جامعه آماری پژوهش عبارتند از کلیه دانشجویان دختر و پسر دانشگاه آزاد و پیام نور دامغان که در سال تحصیلی ۹۳-۱۳۹۲ به تحصیل اشتغال داشتند. نمونه آماری شامل ۲۵۰ نفر بود که با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. آزمون جهت‌گیری مذهبی و آزمون شخصیت نئو به عنوان ابزار تحقیق مورد استفاده قرار گرفتند. **یافته‌ها:** نتایج آزمون تی نشان داد که بین دو جنس، به لحاظ سازه مذهب‌مندی تفاوت معناداری وجود ندارد. همچنین بین دو دانشگاه، از نظر مذهبی بودن افراد نیز تفاوتی یافت نشد. ضریب همبستگی پیرسون نشان داد بین مذهب‌مندی و رگه شخصیتی روان‌آزردگی همبستگی منفی و بین سازه مذهب‌مندی و رگه‌های شخصیتی برون‌گرایی، وظیفه‌شناسی و توافق همبستگی مثبت وجود دارد. دیگر یافته‌ها حاکی از آن است که بین مذهب‌مندی و صفت انعطاف‌پذیری دانشجویان همبستگی معنادار وجود ندارد. در این مطالعه، صفت شخصیتی وظیفه‌شناسی به عنوان بهترین متغیر پیش‌بینی‌کننده برای مذهب به حساب آمد. **نتیجه‌گیری:** میزان مذهبی بودن دانشجویان با جنسیت و نوع دانشگاه رابطه‌ای ندارد. همچنین، افرادی که مذهبی‌ترند، برون‌گراتر، وظیفه‌شناس‌تر و از بهداشت روانی بالاتری برخوردارند.

واژگان کلیدی: جهت‌گیری مذهبی، روان‌آزردگی، برون‌گرایی، وظیفه‌شناسی، توافق، انعطاف‌پذیری.

دریافت مقاله: ۹۳/۰۲/۱۳؛ تصویب نهایی: ۹۳/۰۹/۰۷.

۱. دانشجوی دکتری تخصصی روان‌شناسی دانشگاه محقق اردبیلی؛ عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور (نویسنده مسئول) ص. پ: ۳۶۹۷-۱۹۳۹۵ تهران.

ایران / آدرس: دامغان، دانشگاه پیام نور / نمابر: ۰۲۳۳۵۲۴۵۲۹۹ / Email: hosein_sheybani@yahoo.com

۲. استاد گروه روان‌شناسی دانشگاه محقق اردبیلی.

۳. دانشجوی دکتری تخصصی روان‌شناسی دانشگاه محقق اردبیلی.

الف) مقدمه

اهمیت و نقش دانشجویان به عنوان مهم‌ترین و با ارزش‌ترین سرمایه‌ها و نیروهای متخصص آینده هر کشور که باعث پویایی و قدرت سازمانها شده، بر کسی پوشیده نیست. پژوهشهای بسیاری درباره دغدغه‌های رهبران و مدیران جوامع و سازمانهای کوچک و بزرگ برای افزایش بهداشت و سلامت روانی افراد جامعه که تعیین‌کننده آینده جوامعند، صورت گرفته است، اما کمتر کسی به نقش مذهب بر شکل‌گیری ویژگی‌های شخصیتی از جمله: برون‌گرایی، توافق، وظیفه‌شناسی و حتی روان‌آزردگی افراد پرداخته است. از آنجا که در کشور اسلامی ایران، افراد اصولاً در خانواده‌های مذهبی بزرگ می‌شوند، بررسی نقش مذهب بر شکل‌گیری ویژگی‌های شخصیتی و برعکس آن، بسیار با اهمیت جلوه می‌نماید.

انسان‌شناسان در گذشته، انسان را مستوی‌القامه، ابزار ساز و سیاست‌ورز تعریف می‌کردند. اما امروزه او را دین‌ورز^۱ می‌شناسند؛ زیرا مطابق جدیدترین پژوهشهای جامعه‌شناختی، چه در آفریقای جنوبی و مکزیک که تقریباً توسعه نیافته‌اند و چه در آمریکا که از پیشرفته‌ترین جوامع بشری از نظر فرهنگ مادی محسوب می‌شود، بیش از ۹۵ درصد انسانها به وجود خداوند ایمان دارند (الیاده، ۱۳۷۴). این واقعیت، نظریه‌ای را که مدعی بود با پیشرفت اجتماعی و افزایش رفاه مادی، دین و اندیشه دینی انحطاط می‌یابد، باطل می‌کند. دلیل دیگر برای دین‌ورز بودن سرشت انسان، این است که محققان هیچ قومی را از اقوام بشری نیافته‌اند که دیندار یا به هر حال صاحب نوعی دین نبوده باشد. (همان)

شاید عصر ما، دوره بازگشت و بازنگری به دین باشد. دو قائمه بزرگ مادی‌گری و مادی‌نگری؛ یعنی پوزیتیویسم و مارکسیسم - کمونیسم، شکست خورده است و بشریت رنج‌دیده امروز فرصت تأمل در معنویات و بازگشت به سنتهای معنوی را پیدا کرده است. (پترسون، ۱۳۷۶؛ نقل از آذربایجانی، ۱۳۸۰)

اینکه مذهب چگونه می‌تواند در شخصیت هر انسان اثرگذار باشد؛ به این صورت است که وجود مذهب در زندگی، تنها وسیله‌ای برای رفع نیازهای بشری نیست. فرد دیندار با کمک اعتقادات خود می‌تواند به راحتی و با آرامش خاطر بیشتری زندگی کند و از بهزیستی والایی نیز برخوردار باشد. همچنین افراد دیندار، شخصیتی متفاوت از بقیه افراد دارند و با اعتماد به نفس و رضایتمندی بیشتری در عرصه‌های مختلف زندگی حضور می‌یابند. رفتار انسان نیز که نمایانگر شخصیتش است، در گرو مذهب‌مندی فرد تغییر می‌کند. انسانهای دینی غالباً رفتار و ویژگی‌هایی دارند که بیشتر مورد قبول جامعه است. با مطالعات عمیق‌تر و گسترده‌تر در این زمینه، دیگر دانشمندان روان‌شناسی به این باور رسیده‌اند که دینداری می‌تواند نقش چشمگیری در روند شکل‌گیری

۵۷ **بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی با صفات شخصیتی ...**

شخصیت هر فرد ایفا کند. برای مثال فرانکل، اریک فروم^۱، آلپورت^۲ بر معنابخشی و تحول سازه‌های مثبت شخصیت، نظیر پذیرندگی و رویارویی مؤثر با استرس‌های زندگی از طریق تعمیق دین‌باوری تأکید دارند. (حیدری‌نسب، ۱۳۸۳)

بنابر این، دین سرشار از باورها، نگرشها، آموزشها، سنتها و سبکهای زندگی فردی و اجتماعی مثبت است و می‌تواند نقش عمده‌ای در سلامت روانی انسانها داشته باشد.

در تاریخ روان‌شناسی، بودند افرادی چون فروید و همکارانش که مذهب و اعتقادات مذهبی را اختلال نوروتیک تلقی می‌کردند و معتقد بودند دین نه تنها مؤثر بر سلامت روانی نیست، بلکه برعکس، برای سلامت روانی خطرآفرین است. اما دیری نپایید یونگ که با فروید همکاری داشت، هر گونه اعتقاد دینی، حتی آمیخته با خرافات و روشهای ابتدایی بشر اولیه را مورد توجه قرار داد و آن را در سلامت روانی افراد معتقد، لازم و ضروری دانست (واعظی و کاظم‌زاده، ۱۳۷۰). اما امروزه روان‌پزشکان و روان‌شناسان در دنیا بزرگ‌ترین مبلغ مذهب هستند این نه به خاطر ترس از جهنم و دستیابی به بهشت خداوند است، بلکه به خاطر دوری و ترس از جهنم زخم معده، میگرن، بیماری‌های اعصاب، نگرانی‌ها، افسردگی‌ها و خودکشی‌هاست. (کارنگی، ۱۳۶۸)

دینداری و مذهب می‌تواند در شکل‌دهی شخصیت افراد اثر مثبت و سازنده‌ای داشته باشد. پژوهشهای انجام شده از سوی روان‌شناسان بزرگ، نشان داده که مذهب تأثیر شگرفی بر شخصیت هر انسان می‌گذارد. در این قسمت سعی کرده‌ایم به بررسی پژوهشهای داخلی و خارجی که در این زمینه انجام گرفته، پردازیم.

(ب) پیشینه پژوهش

در یک مطالعه طولی ۱۹ ساله که توسط بریون، ژوان، اسیارنگ، مایکل و کیولو^۳ (۱۹۹۸) صورت پذیرفت و در آن ۴۹۲ نوجوان ۱۲ تا ۱۸ ساله شرکت داشتند، ویژگی‌های شخصیتی در نوجوانی به عنوان شاخص‌های دیانت و دینداری در اوایل بزرگسالی (بلوغ) با استفاده از فاکتورهای پنج عامل بزرگ شخصیت بررسی شد. نتایج این بررسی نشان داد که از بین اصول پنج‌گانه شخصیت، بُعد وجدان کاری (وظیفه‌شناسی) در نوجوانی، ارتباط منحصر به فردی با مذهب‌مندی بالا در اوایل بزرگسالی داشت. همچنین برای نوجوانانی که ثبات عاطفی بالایی داشتند، ارتباط بین پرورش مذهبی و دینداری در بزرگسالی نسبت به نوجوانانی که ثبات عاطفی کمتری داشتند، ضعیف‌تر بود. یافته‌های به دست آمده منعکس‌کننده کار پژوهشگرانی بود که اهمیت وجدان کاری را

1. Erich Fromm

2. Alport

3. Beryon, Joanne, Asiyareng, Maychel & Kiolo

۵۸ ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۴

به عنوان شاخص دینداری بیان و پیشنهاد کردند نوجوانانی که به لحاظ هیجانی ناپایدارند، به احتمال زیاد با سطح مذهب مندی که بیشتر شبیه والدینشان می‌باشد، انطباق و سازگاری زیادتری خواهند داشت.

در پژوهشی که توسط رسولی‌نژاد، شیانی و محرمی (۱۳۹۲) انجام پذیرفت، رابطه معناداری بین معنویت با میزان تعهد، احساس مسئولیت و وظیفه‌شناسی به دست آمد.

مطالعه‌ای که توسط لیزا دی^۱ (۱۹۹۹) انجام گرفت، به بررسی رابطه بین جهت‌گیری مذهبی و اختلال شخصیت اسکیزوفرنی گونه می‌پردازد و پیش‌بینی می‌کند مذهب‌گرایی درونی با اختلال اسکیزوفرنی گونه رابطه منفی و با مذهب‌گرایی بیرونی همبستگی مثبت خواهد داشت. تعداد ۳۰۸ نفر از بزرگسالان انگلیسی (زن ۱۷۶ نفر، مرد ۱۳۲ نفر) مقیاس‌های جهت‌گیری مذهبی درونی و بیرونی به تجارب مذهبی و رگه‌های شخصیتی اسکیزوفرنی گونه و شخصیت‌مرزی را تکمیل کردند. یافته‌های حاضر، اگر چه به صورت پراکنده، اما روابط معناداری بین مذهبی بودن و رگه‌های شخصیت اسکیزوفرنی گونه را نشان داد. همچنین این یافته‌ها با این دیدگاه همخوانی دارد که می‌گوید جهت‌گیری مذهبی درونی همبستگی پایین‌تری نسبت به جهت‌گیری مذهبی بیرونی با شخصیت اسکیزوفرنی گونه دارد.

در مطالعه‌ای که به منظور بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی و همبسته‌های آن با شخصیت، رگه‌های شخصیت اسکیزوفرنی گونه و تجارب افسرده-شیدایی^۲ توسط جوزف، اسمیت و یوکا^۳ (۲۰۰۴) انجام گرفت، ۱۸۰ نفر شرکت کرده بودند که در آن، آزمودنی‌ها پرسشنامه شخصیتی آیزنک، پرسشنامه کلاریجس،^۴ مقیاس افسردگی-شیدایی تالبورن و پرسشنامه زندگی مذهبی باتسن و ونتیس^۵ را تکمیل کردند. پرسشنامه زندگی مذهبی به منظور نمره‌گذاری جهت‌گیری مذهبی درونی و بیرونی و ابعاد جستجوی مذهبی به کار گرفته شد. تحلیل مؤلفه‌های اصلی نشان داد جهت‌گیری مذهبی درونی و بیرونی از ابعاد جستجوی مذهبی بارگذاری شده در بک عامل، متمایز می‌باشند. در این بررسی نشان داده شد هنگامی که اندازه‌گیری‌های شخصیتی و شخصیت اسکیزوفرنی گونه با هم برای پیش‌بینی مذهبی بودن در نظر گرفته شدند، روان‌رنجورخویی^۶ به عنوان تنها عامل پیش‌بینی‌کننده جهت‌گیری مذهبی درونی و بیرونی ظهور یافت؛ در حالی که رگه‌های شخصیت اسکیزوفرنی گونه تنها به عنوان عامل پیش‌بین جستجوی مذهبی ظاهر شدند.

1. Liza Day

2. Manic-Depressive

3. Jozef, Esmilt & Uoka

4. STQ

5. RLI

6. Psychoticism

۵۹ $\blacklozenge$ بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی با صفات شخصیتی ...

در پژوهشی دیگر، مالتبی^۱ (۱۹۹۹) به بررسی ابعاد شخصیتی و جهت‌یابی مذهبی مشتمل بر داده‌های آماری پرداخت. از آنجا که در گذشته پژوهشهایی در زمینه تعصب مذهبی و شخصیت بین بزرگسالان آمریکایی (ماتابی، تالی، کوپر و لری، ۱۹۹۵) انجام گرفته بود، مطالعه حاضر با هدف گسترش پژوهشهای قبلی به بررسی روابط بین مقیاسهای گوناگون ابعاد تعصب مذهبی و شخصیت بین بزرگسالان غیر آمریکایی پرداخت. شرکت کنندگان در این مطالعه، ۱۰۴۰ نفر بزرگسال (۴۳۶ مرد، ۶۰۴ زن) از کشورهای انگلستان و جمهوری ایرلند بودند. تکنیکهای همبستگی مورد استفاده (روابط زودباور شخصی، تحلیل اجزای اصلی با چرخش مایه کمینه) در این پژوهش آشکار کرد که روان رنجورخویی که یکی از صفات شخصیتی است، با تعصب مذهبی ارتباط منفی چشمگیر و معنادار داشته است.

در پژوهشی که توسط روات و پاتریک^۲ (۲۰۰۲) انجام گرفت، ابعاد دلبستگی به خدا و ارتباط آنها با عاطفه، دینداری یا مذهب‌مندی و سازه‌های شخصیتی بررسی شد. نویسندگان سعی دارند محدودیتهای بررسی‌های پیشین در زمینه نظریه دلبستگی و خدای مذهب را از طریق دو شیوه پوشش دهند: نخست، تهیه و توسعه مقیاس چند بعدی در زمینه دلبستگی به خدا و دوم، نمایش پیش‌بینی اندازه‌های شخصیتی و عاطفی از طریق مقایسه این مقیاس با کنترل تمایل اجتماعی و ابعاد دیگر مرتبط با دینداری. پرسشنامه اندازه‌گیری این سازه‌ها توسط نمونه‌ای از (کل نمونه ۳۱۴ نفر) دانشجویان دانشگاه و بزرگسالان جامعه تکمیل شد. در دلبستگی رمانتیک (خیالی) بزرگسالان، همسو با بررسی‌های قبلی، دو بُعد دلبستگی به خدا شناسایی شد: دلبستگی اجتنابی (در مقابل دلبستگی ایمن) و دلبستگی اضطرابی. بعد از آنکه به لحاظ آماری تمایل اجتماعی یا مطلوب بودن اجتماعی، مذهب‌مندی درونی، ارتدکس تعلیمی و تصور عاشقانه و محبت‌آمیز نسبت به خدا کنترل شد، دلبستگی اضطرابی نسبت به خدا پیش‌بینی معناداری از روان رنجورخویی عاطفه منفی و عاطفه مثبت؛ و دلبستگی اجتنابی به خدا پیش‌بینی (معکوس) معناداری از سازگاری و ابدیت و ماندگاری نمادهای مذهبی ارائه کرد.

این یافته‌ها شواهدی مبنی بر ارتباط دلبستگی به خدا و اندازه‌های شخصی و عاطفی ارائه می‌دهند که به نظر می‌رسد صرفاً ناشی از درآمیختگی اثرات پاسخدهی مطلوب اجتماعی با ابعاد دیگر مذهب‌مندی نیست.

---

1. Maltby
2. Rowatt & Patrick

ج) روش پژوهش

۱. روش، جامعه آماری و روش نمونه‌گیری

پژوهش حاضر از نوع همبستگی است. حجم نمونه در این مطالعه تعداد ۲۵۰ نفر از دانشجویان دختر و پسر دانشگاه آزاد اسلامی و دانشگاه پیام نور مرکز دامغان می‌باشند که از این تعداد، ۱۲۵ نفر از دانشگاه آزاد و ۱۲۵ نفر دیگر نیز از دانشگاه پیام نور انتخاب شده‌اند. در هر یک از گروه‌های ۱۲۵ نفری، تعداد دختران ۶۳ نفر و تعداد پسران ۶۲ نفر می‌باشد، که در مجموع ۱۲۶ دختر و ۱۲۴ پسر در این مطالعه شرکت کرده‌اند. روش نمونه‌گیری در این پژوهش، از نوع تصادفی ساده می‌باشد.

۲. ابزار پژوهش

یک) مقیاس جهت‌گیری مذهبی

این مقیاس ۶۴ سؤالی توسط بهرامی احسان (۱۳۷۸) ساخته شد و اعتبار آن با روش دونیمه‌سازی گاتمن، ۰/۹۱ گزارش شده است. این مقیاس، جهت‌گیری فرد نسبت به خود، انسانهای دیگر و سایر پدیده‌های هستی را مد نظر قرار می‌دهد. مقیاس جهت‌گیری مذهبی دارای چهار خرده‌مقیاس به شرح ذیل است:

عامل اول: جهت‌گیری مذهبی یا مذهب‌گرایی؛ به طور مستقیم یا غیر مستقیم رابطه عمیق و قلبی با خدا، رابطه مردم بر اساس آموزه‌های دینی، اتخاذ رفتارهای توصیه‌شده دینی، عاقبت‌گرایی و توجه به آخرت را نشان می‌دهد. این خرده‌مقیاس، شامل ۲۸ ماده است.

عامل دوم: سازمان‌نیافتگی مذهبی؛ دارای ۱۹ ماده بوده، ویژگی آن: تردید، ناخشنودی از زندگی و پریشانی خاطر است.

عامل سوم: ارزش‌سازی مذهبی؛ شامل ارزیابی مثبت از مناسک مذهبی و مشتمل بر ۹ ماده است.

عامل چهارم: کامجویی؛ تفسیر شخصی از دستورات مذهبی و لذت‌جویی را مشخص می‌سازد و هشت ماده دارد.

قابلیت اعتماد این مقیاس نیز از طریق بررسی میزان ثبات درونی ارزیابی شده است. ضرایب آلفای کرونباخ برای عامل نخست (جهت‌گیری مذهبی) ۹۳ درصد، برای عامل دوم (سازمان‌نیافتگی مذهبی) ۸۶ درصد، برای عامل سوم (ارزش‌سازی مذهبی) ۷۹ درصد و برای عامل چهارم (کامجویی) ۵۷ درصد است. این

۶۱ $\diamond$ بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی با صفات شخصیتی ...

نتایج به جز آلفای عامل سوم که در حد متوسط است، در سایر موارد بالا بوده، از قابلیت اعتماد مطلوبی برخوردار می‌باشد. (بهرامی احسان و همکاران، ۱۳۸۴)

دو) مقیاس شخصیت نئو (پنج عامل بزرگ)

این ابزار، نخستین بار توسط کوستا و مک‌کری در سال ۱۹۸۵ ساخت و اعتباریابی شد و شامل ۱۸۱ آیتم برای واریاسی پنج عامل بزرگ شخصیت بود. پس از تحولات متعدد، نسخه تجدیدنظر شده پرسشنامه شخصیتی نئو شامل ۲۴۰ عبارت در سال ۱۹۹۲ تهیه و منتشر شد که اندازه‌گیری کلی از پنج عامل عمده را که هر عامل شامل ۶ بُعد است، ارائه می‌کند؛ یعنی عناصری از صفت مورد نظر که برای توصیف کلی از آن، با هم همگرایند.

پل کوستا و رابرت مک‌کری پنج عامل نیرومند یا بزرگ را در ارتباط با ساختار شخصیت بر اساس آنچه پیش‌تر توسط متخصصان و پژوهشگران طراحی شده بود، پی گرفتند که عبارتند از:

۱. روان‌آزرده‌گرایی (روان‌نزدی) - پایداری عاطفی؛ ۲. برون‌گرایی - درون‌گرایی؛ ۳. پذیرا بودن - پرده‌پوشی؛ ۴. توافقی بودن - ستیزه‌جویی؛ ۵. مسئولیت‌پذیری - بی‌مسئولیتی. (همان)

عوامل یاد شده در برگزیده ویژگی‌هایی به شرح ذیل می‌باشند.

روان‌آزرده‌گرایی یا روان‌نزدی: تمایل به تجربه پریشانی روان‌شناختی به شکل اضطراب، خشم، افسردگی، خجالت، تنفر و دامنه‌ای از هیجانات منفی را در بر می‌گیرد. همچنین شامل حساسیت به داشتن عقاید غیر واقعی، کنترل ضعیف امیال فرد و راهبردهای غیر مؤثر مقابله با استرس است.

برون‌گرایی: شامل اجتماعی بودن و صفاتی مثل سرزندگی، شادابی، جرئت‌ورزی، نیاز به فعالیت، هیجان و تحریک.

پذیرا بودن: مشخص‌کننده صفات مرتبط با حس زیبایی‌شناختی، کنجکاوی هوشمندانه، نیاز به تنوع، نگرشهای غیر متعصبانه و علائق گسترده.

توافقی بودن: شامل صداقت، نودوستی، همدردی و در تضاد با خصومت بدبینانه و خودمحورانه.

مسئولیت‌پذیری: شامل کوششی منظم برای اهداف و پیروی جدی از اصول. (همان)

مقیاس‌های گوناگون ساخته شده که حاکی از مدل پنج‌عاملی است و بررسی‌های گوناگون در گروه‌های سنی و فرهنگی مختلف، کلاً حاکی از اعتبار آزمون بوده و آزمون مجدد و همسانی درونی که در مورد مقیاس‌های ساخته شده و

۶۲ ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۴

بررسی‌های انجام یافته در گروه‌های سنی و فرهنگ‌های مختلف به کار رفته است، حاکی از پایایی آزمون نئو و آزمونهای مشابه در حیطه پنج عاملی است. ضریبهای همبستگی در مقیاس‌های صفات فرعی در فرم «اس» بین ۰/۵۶-۰/۸۱ و در فرم «آر» ۰/۶۰-۰/۹۰ گسترده شده‌اند. این مقادیر برای مقیاسهایی که فقط از هشت سؤال تشکیل شده‌اند، قابل قبول است. مقیاسهای عوامل اصلی که هر یک ۴۸ سؤال دارند، ضریب آلفای بالاتری دارند که بین ۰/۸۶-۰/۹۵ تغییر می‌کنند. ضریبهای پایایی حاصل از روش آزمون مجدد به یکسانی یا شباهت نمراتی که فرد در دو زمان متفاوت دریافت می‌کند، بستگی دارد. در آزمونهای شخصیتی، انتظار کلی این است که نمرات آزمون در فاصله‌های زمانی کوتاه تغییر زیادی نشان ندهند. اجرای مجدد این آزمون در نمونه کوچکی متشکل از ۳۱ مرد و زن به فاصله سه ماه، ضریب پایایی بین ۰/۶۶-۰/۹۲ برای صفات فرعی و ضریبهای پایایی بالاتری (۰/۹۳، ۰/۸۷ و ۰/۸۶) برای عوامل اصلی: روان‌نژندی، برون‌گرایی و انعطاف‌پذیری به دست داده است. (مک‌کری و کوستا، ۱۹۸۹)

فرم پنج عاملی آزمون (فرم ۶۰ سؤالی) روی ۲۰۸ نفر از دانشجویان به فاصله سه ماه اجرا شده که ضریبهای پایایی ۰/۸۳، ۰/۷۵، ۰/۸۰، ۰/۷۹، ۰/۷۹، به ترتیب برای عوامل روان‌نژندی، برون‌گرایی، انعطاف‌پذیری، دلپذیر بودن و با وجدان بودن به دست داده است. پایایی درازمدت آزمون فرم تجدید نظر شده پرسشنامه شخصیتی نئو نیز مورد ارزیابی قرار گرفته است (همان). یک مطالعه طولی شش ساله روی مقیاسهای روان‌نژندی، برون‌گرایی و انعطاف‌پذیری و ضریبهای پایایی ۰/۶۸ تا ۰/۸۳ را، هم در گزارشهای شخصی و هم در گزارشهای زوج نشان داده است. ضریبهای پایایی دو عامل دلپذیر بودن و با وجدان بودن به فاصله سه سال، ۰/۷۹ و ۰/۶۳ بوده است. (کوستا و مک‌کری، ۱۹۹۸)

۳. روش آماری تحلیل داده‌ها

برای بررسی و آزمون فرضیه‌ها، از روشهای آمار توصیفی میانگین و انحراف استاندارد و از روشهای آمار استنباطی، آزمون معناداری ضریب همبستگی پیرسون و آزمون مقایسه گروهها (تی مستقل) و برای تعیین نقش هر یک از متغیرها در پیش‌بینی منهدمندی از تحلیل رگرسیون استفاده شد. برای تحلیل داده‌ها نیز از نرم‌افزار SPSS استفاده شد.

د) یافته‌های پژوهش

در این بخش به تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش در دو سطح توصیفی و استنباطی پرداخته می‌شود. در بخش توصیفی اطلاعات توصیفی مربوط به آزمودنی‌ها به صورت جدول ارائه می‌شود و سپس در سطح استنباطی، هر یک از فرضیه‌ها و سؤالات پژوهش و آزمون آماری مربوط به آن ارائه می‌شود.

بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی با صفات شخصیتی ... ♦ ۶۳

۱. اطلاعات توصیفی

جدول ۱: میانگین و انحراف معیار مذهب در دانشجویان بر حسب نوع دانشگاه

انحراف معیار	حجم نمونه	میانگین	مذهب دانشگاه
۱/۲۷	۱۲۵	۵/۳۹	آزاد
۱/۲۴	۱۲۵	۵/۵۹	پیام نور
۱/۲۳	۲۵۰	۵/۴۹	کل

همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، میانگین مذهب در دانشجویان دانشگاه پیام نور بیشتر از دانشگاه آزاد است (۵/۳۹ و ۵/۵۹).

جدول ۲: میانگین و انحراف معیار در دانشجویان بر حسب نوع جنسیت

انحراف معیار	حجم نمونه	میانگین	مذهب جنس
۱/۲۵	۱۲۴	۵/۴۲	مرد
۱/۲۲	۱۲۶	۵/۵۶	زن
۱/۲۳	۲۵۰	۵/۴۹	کل

همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌کنیم، میانگین مذهب در دانشجویان زن بیشتر از مردان دانشجویی می‌باشد (۵/۴۲ و ۵/۵۶).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۶۴ ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۴

جدول ۳: میانگین و انحراف معیار ابعاد شخصیتی در دانشجویان بر حسب نوع دانشگاه

کل	دانشگاه پیام نور	دانشگاه آزاد	دانشگاه	
			میانگین	صفات شخصیتی
۲۰/۸۶	۲۱/۶۸	۲۰/۰۳	میانگین	روان آزردهی
۲۵۰	۱۲۵	۱۲۵	حجم نمونه	(N)
۷/۲۹	۷/۷۲	۶/۷۶	انحراف معیار	
۲۹/۱۵	۲۸/۷۷	۲۹/۵۴	میانگین	برون گرایی
۲۵۰	۱۲۵	۱۲۵	حجم نمونه	(E)
۶/۱۱	۶/۴۵	۵/۷۶	انحراف معیار	
۲۴/۷	۲۴/۴۷	۲۴/۹۳	میانگین	انعطاف پذیری
۲۵۰	۱۲۵	۱۲۵	حجم نمونه	(O)
۴/۳۲	۴/۰۵	۴/۵۷	انحراف معیار	
۳۱/۴۹	۳۲/۰۳	۳۰/۹۴	میانگین	توافق
۲۵۰	۱۲۵	۱۲۵	حجم نمونه	(A)
۶	۶/۵۰	۵/۴۲	انحراف معیار	
۳۰/۴۲	۳۰/۲۸	۳۰/۵۵	میانگین	وظیفه شناسی
۲۵۰	۱۲۵	۱۲۵	حجم نمونه	(C)
۶/۰۱	۶/۳۳	۵/۶۹	انحراف معیار	

جدول ۳ میانگین و انحراف معیار صفات شخصیتی دانشجویان را بر حسب نوع دانشگاه نشان می‌دهد. همان‌طور که در جدول هم مشاهده می‌شود، میزان روان‌آزردهی و توافق در دانشجویان دانشگاه پیام نور نسبت به دانشجویان دانشگاه آزاد بیشتر است (۲۱/۶۸ و ۲۰/۰۳؛ ۳۲/۰۳ و ۳۰/۹۴). اما میزان برون‌گرایی، انعطاف‌پذیری و وظیفه‌شناسی در دانشجویان دانشگاه آزاد بیشتر از دانشجویان دانشگاه پیام نور است (۲۹/۵۴ و ۲۸/۷۷؛ ۲۴/۹۳ و ۲۴/۴۷؛ ۳۰/۲۸ و ۳۰/۵۵).

۲. اطلاعات استنباطی

در این قسمت به یافته‌های حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها در پاسخ به فرضیه‌ها و سؤالات پژوهش

می‌پردازیم.

۶۵ $\diamond$ بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی با صفات شخصیتی ...

فرضیه اول؛ بین دو جنس به لحاظ سازه مذهبی مندی تفاوت معناداری وجود دارد.

جدول ۴ خلاصه نتایج آزمون تی برای مقایسه میانگین مذهب با توجه به نوع جنسیت (زن و مرد) را در

دانشجویان نشان می‌دهد.

جدول ۴: خلاصه نتایج آزمون تی برای مقایسه میانگین مذهب با نوع جنسیت

متغیر	گروه	X	SD	DF	T	P
مذهب	دختر	۵۶/۵	۲۲/۱	۲۴۸	-۰/۸۷۶	۰/۳۸
	پسر	۴۲/۵	۲۵/۱			

همان‌طور که در این جدول مشاهده می‌شود بین میانگین نمرات مذهب با نوع جنس تفاوت معناداری

وجود ندارد. ($t = -0.876, P > 0.05$).

برای بررسی ارتباط بین مذهب و نوع جنس (مرد و زن) در دانشجویان مورد مطالعه از آزمون T استفاده

شده است. نتایج نشان داد بین دو جنس (مرد و زن) به لحاظ مذهب مندی تفاوت معناداری وجود ندارد

($P > 0.05$) با توجه به یافته‌های فوق فرضیه اول رد می‌شود.

فرضیه دوم؛ بین سازه مذهبی مندی و رگه شخصیتی روان‌آزردگی رابطه منفی وجود دارد.

جدول ۵- ضریب همبستگی مذهب با روان‌آزردگی (روان‌نژندی) در دانشجویان

متغیر	روان‌نژندی (N)
مذهب	-۰/۳۲۶ $P < 0.001$

برای بررسی ارتباط مذهب با رگه شخصیتی روان‌آزردگی (روان‌نژندی) دانشجویان از آزمون ضریب

همبستگی پیرسون استفاده شده است. همان‌طور که در جدول شماره ۵ مشاهده می‌شود نتایج نشان می‌دهد که

بین مذهب و صفت روان‌آزردگی ($r = -0.326, P < 0.001$) رابطه منفی وجود دارد (یعنی هر اندازه فرد از

مذهب مندی بیشتری برخوردار باشد، میزان روان‌آزردگی وی کمتر خواهد بود). بنا بر یافته‌های فوق فرضیه دوم

تأیید می‌شود.

فرضیه سوم؛ بین سازه مذهب‌مندی و رگه شخصیتی برون‌گرایی رابطه منفی وجود دارد.

جدول ۶- ضریب همبستگی مذهب با رگه شخصیتی برون‌گرایی

متغیر	برون‌گرایی (E)
مذهب	۰/۲۴۷ P<۰/۰۰۱

برای بررسی ارتباط مذهب با رگه شخصیتی برون‌گرایی دانشجویان از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. همان‌طور که در جدول شماره ۶ مشاهده می‌شود نتایج حاکی از آن است که بین مذهب و عامل برون‌گرایی (I= ۰/۲۴۷، P<۰/۰۰۱) رابطه مثبت وجود دارد. در نتیجه بنا بر یافته فوق فرضیه سوم ما رد می‌شود.

فرضیه چهارم؛ بین مذهب‌مندی و بُعد وظیفه‌شناسی (وجدان کاری) رابطه مثبت وجود دارد.

جدول ۷- ضریب همبستگی مذهب با بُعد وظیفه‌شناسی در دانشجویان

متغیر	وظیفه‌شناسی (c)
مذهب	۰/۴۲ P<۰/۰۰۱

برای بررسی ارتباط مذهب با بُعد وظیفه‌شناسی در دانشجویان از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. همان‌طور که در جدول فوق مشاهده می‌شود نتایج نشان می‌دهد بین مذهب و وظیفه‌شناسی (I= ۰/۴۲، P<۰/۰۰۱) رابطه مثبت وجود دارد. بنا بر یافته‌های به دست آمده فرضیه چهارم تأیید می‌شود.

فرضیه پنجم؛ بین مذهب‌مندی و رگه شخصیتی توافق (سازگاری) رابطه مثبت وجود دارد.

جدول ۸- ضریب همبستگی مذهب با توافق (سازگاری) در دانشجویان

متغیر	توافق (A)
مذهب	I=۰/۳۳ P<۰/۰۰۱

بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی با صفات شخصیتی ... ۶۷

برای بررسی ارتباط مذهب با صفت شخصیتی توافق (سازگاری) در دانشجویان از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. همان‌طور که در جدول ۸ مشاهده می‌کنیم نتایج حاکی از آن است که بین سازه مذهب‌مندی با صفت شخصیتی توافق ($r = 0/33, P < 0/001$) رابطه مثبت وجود دارد. بنابراین یافته‌های به دست آمده فرضیه پنجم تأیید می‌شود.

فرضیه ششم؛ بین سازه مذهب‌مندی و رگه شخصیتی پذیرا بودن رابطه مثبت وجود دارد.

جدول ۹- ضریب همبستگی مذهب با رگه شخصیتی پذیرا بودن در دانشجویان

متغیر	پذیرا بودن (O)
مذهب	$r = 0/008$
	$P > 0/001$

برای بررسی ارتباط مذهب با صفت شخصیتی پذیرا بودن (انعطاف‌پذیری) در گروه دانشجویان از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. همان‌طور که در جدول ۱۰ نشان داده شده، مشاهده می‌شود که بین عامل مذهب و صفت شخصیتی پذیرا بودن یا (انعطاف‌پذیری) ($r = 0/008, P > 0/05$) ارتباط معناداری وجود ندارد.

سؤال ۱؛ کدامیک از تیپهای شخصیتی پیش‌بینی‌کننده بهتری برای مذهب‌مندی می‌تواند باشد؟

جدول ۱۰: ضریب رگرسیون چند متغیری وظیفه‌شناسی، توافق و روان‌آزردگی با مذهب در دانشجویان

متغیر ملاک مذهب	متغیرهای پیش‌بین	MR	RS	FP	میزان همبستگی		
					۱	۲	۳
مذهب	وظیفه‌شناسی (C)	0/420	0/177	53/199 (0/001)	29 B=0/420 T=7 P<0/001	***	***
	توافق (سازگاری) (A)	0/477	0/227	36/324 (0/001)	B=0/234 T=40/24 P<0/001	***	***
	روان‌آزردگی (N)	0/496	0/246	26/786 (0/001)	B=0/30 T=4/98 P<0/001	B=-0/152 T=-2/487 P<0/05	B=0/208 T=3/56 P<0/001

۶۸ ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۴

برای بررسی این سؤال از رگرسیون چند متغیری استفاده شده است که در آن متغیر ملاک ما مذهب و متغیرهای پیش بین سه بُعد وظیفه‌شناسی و توافق و روان‌آزردگی است. همان‌طور که جدول فوق نشان می‌دهد بُعد وظیفه‌شناسی (C) به تنهایی ۱۷/۷ درصد از واریانس در مذهب را پیش‌بینی می‌کند و در ترکیب با بُعد توافق (A) ۲۲/۷ درصد واریانس را توجیه می‌کند یعنی بُعد توافق (A) مذهب را با توجیه ۵ درصد واریانس اضافی، کمتر پیش‌بینی می‌کند. با افزودن بُعد روان‌آزردگی (N) می‌توان ۲۴/۶ درصد از واریانس مذهب را پیش‌بینی کرد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که رگه شخصیتی وظیفه‌شناسی (C) به تنهایی قدرت پیش‌بینی اش بیشتر از ابعاد توافق (A) و روان‌آزردگی (N) می‌باشد. وقتی که هر سه متغیر با هم برای پیش‌بینی مذهب‌مندی در نظر گرفته می‌شوند از میزان قدرت پیش‌بینی روان‌آزردگی (N) کاسته می‌شود.

سؤال ۲: آیا در دانشجویان دانشگاه پیام نور و آزاد به لحاظ مذهب‌مندی تفاوتی است؟

جدول ۱۱- خلاصه نتایج آزمون T برای مقایسه مذهب با توجه به نوع دانشگاه

متغیر	گروه	X	SD	Df	t	P
مذهب	دانشگاه آزاد	۵/۳۹	۱/۲۳	۲۴۸	-۱/۳۰۴	۰/۱۹۴
	دانشگاه پیام نور	۵/۵۹	۱/۲۴			

برای مقایسه میانگین نمرات مذهب در دو گروه دانشجویان دانشگاه آزاد و دانشگاه پیام نور از آزمون T استفاده شده است. همان‌طور که در جدول شماره ۱۱ مشاهده می‌شود بین میانگین نمرات مذهب در دانشجویان دانشگاه آزاد و پیام نور تفاوت معناداری وجود ندارد ($t = -1/304, P > 0/05$).

ه) بحث و نتیجه‌گیری

همان‌طور که در بخش یافته‌ها ذکر شد، بین میانگین مذهب در بین دو جنس، تفاوت معناداری وجود ندارد ($P > 0/05$). نتایج به دست آمده در این پژوهش با برخی پژوهش‌ها و مطالعات پیشین همسو نیست. برای مثال، در تحقیقی که توسط خداپناهی و خوانین زاده سریزدی (۱۳۷۹) انجام شده، این نکته کاملاً ملموس است. نتیجه‌ای که آنها از تحقیقات خود حاصل کرده‌اند نشان داد که زنان نسبت به مردان به طور معنادار گرایش و

۶۹ $\blacklozenge$ بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی با صفات شخصیتی ...

پایبندی مذهبی بیشتری داشته، در عامل روی آوردن به مذهب نیز به طور معنادار قوی‌اند. همچنین تحقیقات زیادی نشان داده که سطح پایبندی به مذهب، به ویژه مذهب درونی، در زنان بیشتر است و اصولاً زنها گرایش عمیق‌تر و درونی‌تری نسبت به مذهب دارند. (مخوفی و جان بزرگی، ۱۳۷۷)

اما در تحقیقی که خراسانی (۱۳۸۶) انجام داده، بین دو جنس به لحاظ مذهب‌مندی تفاوت معنادار یافت نشد. آنچه در پژوهش خراسانی به دست آمد، همسو با پژوهش حاضر است. بر اساس آنچه پیش‌تر ذکر شد، می‌توان نتیجه را این‌گونه تبیین کرد که: در این پژوهش سعی شده سطح مذهب‌مندی کلی افراد مورد بررسی قرار گیرد و هدف، سنجش میزان مذهب درونی یا بیرونی افراد نیست. از این رو، آزمودنی‌ها بر اساس مذهب‌مندی کلی‌شان با یکدیگر مقایسه می‌شوند. از آنجا که آزمودنی‌ها کلاً در فرهنگی زندگی می‌کنند که بیشتر افراد آن گرایشهای دینی دارند و مذهب نقش بی‌بدیلی در زندگی‌شان ایفا می‌کند و همه آنها دارای یک چارچوب کلی از اعتقادات و ارزشهای دینی‌اند، باعث شده اکثر افراد، چه مردان و چه زنان، چه دانشگاهی و چه غیر دانشگاهی، تا اندازه‌ای در یک سری از مسائل، نگرشها و اعتقادات اتفاق نظر داشته باشند و همه آنها از قوانین و مقرراتی که در دینشان نهفته و برای همه مشترک است، تا حدی پیروی کنند. بنابر آنچه گفته شد، احتمال اینکه از نظر مذهبی بودن زنان و مردان در دانشگاهی که متعلق به چنین فرهنگ دینی است و اکثر آنها از اصول و قوانین مشترکی پیروی می‌کنند، تفاوتی با هم نداشته باشد زیاد است.

همان‌طور که در یافته‌ها مشاهده شد، بین سازه مذهب‌مندی و رگه شخصیتی روان‌آزردگی یا روان‌نژندی، رابطه منفی وجود دارد ($P < 0/001$). نتایج به دست آمده در این پژوهش، نتایج تحقیقات پژوهشگران دیگر (هانلی و هانتس،^۱ ۲۰۰۵؛ تالبورن، دلین، دنبار،^۲ ۱۹۹۵؛ کشاورز، شاه نظری، کلانتری ۱۳۸۸) را مورد تأیید قرار می‌دهد. نتایج کار این پژوهشگران نیز حاکی از آن است که بین صفت شخصیتی روان‌آزردگی و مذهبی بودن، رابطه منفی وجود دارد. به عبارت دیگر؛ هر چه سطح مذهبی بودن افراد بالاتر باشد، میزان روان‌آزردگی در آنها کمتر است.

افراد دچار روان‌آزردگی، افرادی مضطرب، افسرده، دارای احساس گناه، دارای عزت نفس کم، تنیده، خجالتی و دمدمی‌اند و این خصوصیات هم‌تراز با ویژگی‌های افراد مذهبی نیست. این بدان معناست که افراد دارای ایمان و اعتقادات عمیق و گسترده، احتمالاً به ندرت دچار این حالتها می‌شوند و علت آن شاید این باشد که آنها هر لحظه حضور خداوند را در زندگی خود احساس می‌کنند؛ از این رو امید دارند که همواره یک قدرت‌مآوری پشتیبان و حامی آنهاست؛ قدرتی که می‌تواند در هر زمان به آن تکیه کنند و از آن مدد جویند. در واقع؛ وجود خداوند در انسانهای دیندار همان احساسی را به وجود می‌آورد که یک کودک نسبت به مادر

1. Huntley, Creis and Tim Honts
2. Talborn, A.; D. Delien & Denbar

۷۰. فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۴

خود دارد؛ کودکی که وجود مادر را در کنار خود احساس می‌کند نمی‌ترسد، گریه نمی‌کند و آغوش او را همانند پناهگاهی می‌داند که همواره می‌تواند در پناه آن به آرامش برسد مادری که همانند یک حامی مهربان همواره مراقب اوست و در هنگام خطر از جان او محافظت می‌کند. وجود و حضور خداوند نیز در زندگی انسانهای با ایمان، به آنها نیرو و انرژی می‌بخشد و برایشان قوت قلب است. افراد مذهبی همواره احساس می‌کنند که خداوند ناظر بر همه اعمال آنهاست؛ از این رو سعی می‌کنند کمتر دچار خطا شوند و از لغزشها دوری کنند. پرهیز کردن از گناه و دوری از لغزشها باعث می‌شود کمتر دچار اضطراب، افسردگی و احساس گناه شوند و با آرامش خاطر بیشتری به زندگی ادامه دهند و از زندگی سالم‌تری نیز برخوردار باشند.

در تحقیق حاضر بین سازه مذهب‌مندی و رگه شخصیتی برون‌گرایی، رابطه مثبت وجود دارد ($P < 0/001$). نتیجه این تحقیق با مطالعات پیشین (تالپورن، ۱۹۸۱؛ تالپورن و هارالدسن، ۱۹۸۰؛ کشاورز و همکاران، ۱۳۸۸) همسو نیست. نتایج این تحقیقات حاکی از آن است که بین مذهب‌مندی و عمل به باورهای دینی و برون‌گرایی رابطه منفی وجود دارد؛ یعنی هر چه میزان مذهبی بودن فرد بیشتر باشد، برون‌گرایی او کمتر است. برخی تحقیقات دیگر نیز حاکی از درون‌گرا بودن افراد مذهبی است (تحقیقاتی که در دانشگاههای ویلز و بنگور انگلستان در سال ۲۰۰۶ انجام گرفت). اما این دلایل کافی نیست برای اینکه صددرصد نتیجه بگیریم که افراد برون‌گرا فاقد مذهبند؛ چرا که اگر چنین بود، در محیطی همچون دانشگاه که اکثر افراد خصلت برون‌گرایی دارند؛ یعنی اجتماعی و معاشرتی‌اند و اصولاً افرادی شاد و شلوغند و به خاطر سنی که دارند سر زنده، پر انرژی و فعالند، مذهب رنگ و بویی نداشت و این افراد فاقد هر گونه اعتقاد به خدا بودند. اما همان‌طور که نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد، در میان دانشجویان، بین مذهب و برون‌گرایی رابطه مثبت وجود دارد. آنچه در تبیین این مسئله می‌توان ذکر کرد این است که به نظر می‌رسد هر کدام از صفات درون‌گرایی و برون‌گرایی به نحوی با مذهب مرتبط‌اند. افراد برون‌گرا، به خصوص دانشجویان، میل به پیوندجویی دارند. آنها ارتباط برقرار کردن را دوست دارند و از اینکه با اطرافیان خود در ارتباط و تعامل باشند، لذت می‌برند. از آنجا که برای مذهبی بودن هم نیاز است که انسان با معبود خود ارتباط برقرار کند و در کنار آن رابطه خود را با انسانهای دیگر، خود و عقایدش مستحکم کند، اینجاست که حس رابطه برقرار کردن می‌تواند به افراد برون‌گرا در گرایش به مذهب و دینداری که نوعی پیوند است میان انسان و معبود هستی کمک کند. همین‌طور افراد درون‌گرا نیز احتمالاً به خاطر عقاید قلبی و نگرشهای ذهنی قوی نسبت به جهان هستی و آنچه در اطرافشان می‌گذرد، می‌توانند با مذهب که نوعی اعتقاد و ایمان درونی است، انس بگیرند و رابطه برقرار کنند.

نتایج این تحقیق همچنین نشان داد که بین مذهبی بودن افراد و صفت وظیفه‌شناسی آنها، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($P < 0/001$). نتیجه به دست آمده با نتایج پژوهشهای قبلی (هانتلی و هانتس، ۲۰۰۵؛ کشاورز و همکاران،

۷۱ $\diamond$ بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی با صفات شخصیتی ...

۱۳۸۸) همسو و هم‌جهت است. این تحقیقات نیز حاکی از ارتباط مثبت بین مذهب و داشتن وجدان کاری یا وظیفه‌شناسی است؛ یعنی هر قدر فرد مذهبی‌تر باشد، حس وظیفه‌شناسی او نسبت به امور بیشتر است. افراد وظیفه‌شناس افرادی‌اند شایسته، با نظم، دارای حس تکلیف‌گرایی، خویشتن‌دار و محتاط. این افراد برای پیشرفت کردن تلاش بسیار می‌کنند و اصولاً نسبت به کاری که انجام می‌دهند، احساس تعهد دارند و خود را مکلف به درست انجام دادن و تمام کردن آن کار می‌دانند. اینکه احتمالاً افراد مذهبی نسبت به افراد غیر مذهبی بیشتر از صفات و ویژگی‌های حس وظیفه‌شناسی برخوردارند را می‌توان اینگونه تبیین کرد که افراد مذهبی اصولاً آیینهایی دارند که بر اساس آن از یک مجموعه اعتقادات و قوانین و مقررات پیروی می‌کنند و همین پیروی کردن از قانون و مقرراتی که در دین و آیین آنها نهفته است، آنها را موظف می‌کند به وظایف خود به نحو شایسته عمل کنند. همین امر باعث می‌شود حس وظیفه‌شناسی در آنها تقویت شده، حتی به کارها و امور روزمره آنها تعمیم داده شود.

همان‌طور که در بخش یافته‌ها مشاهده می‌شود، بین میزان مذهبی بودن فرد و صفت شخصیتی سازگاری یا توافق، رابطه مثبت وجود دارد ($P < 0/001$). نتیجه این پژوهش، مطالعات پیشین در این زمینه را (هاتلی و هاتس، ۲۰۰۵؛ سارگود، ۲۰۰۰؛ شانظری و همکاران، ۱۳۸۵) مورد تأیید قرار می‌دهد. افراد با ویژگی توافق یا سازگاری، دارای خصوصیتی از قبیل داشتن حس اعتماد، سادگی، نועدوستی، همکاری، فروتنی و مهربانی‌اند. این افراد در مواجهه با مشکلات و گرفتاری‌ها سعی می‌کنند بیشتر خود را با آنچه رخ داده سازگار کنند و آن را بپذیرند، نه اینکه به ستیزه‌جویی پردازند. در واقع؛ آنها کمتر ستیزه‌جویی می‌کنند و لجاجت نیستند. احتمالاً این ویژگی‌ها در خصوص افراد دارای مذهب‌مندی بالا نیز صادق است. این افراد با سازگاری، بیشتر مأوسند تا با ستیزه‌جویی؛ اصولاً حس نועدوستی قوی دارند و میزان فروتنی‌شان بیشتر از سایرین است. این بدان معنا نیست که افراد فاقد دین و مذهب مهربان نیستند یا سازگاری ندارند، اما با توجه به تحقیقاتی که سالها دانشمندان در این خصوص انجام داده‌اند و مطالعاتی که در این زمینه صورت گرفته، گفته می‌شود که افراد مذهبی فروتنی و سازگاری را بر ستیزه‌جویی و جنگیدن ترجیح می‌دهند.

همان‌گونه که نتایج نشان می‌دهد، بین سازه مذهب‌مندی و صفت انعطاف‌پذیری رابطه‌ای وجود ندارد ($P > 0/05$). نتایج پژوهش حاضر با نتایج تحقیقات پیشین (شانظری و همکاران، ۱۳۸۵؛ سهرابی، ۱۳۸۰) همسو نیست. این تحقیقات حاکی از رابطه معنادار بین مذهب و صفت انعطاف‌پذیری بودند، در صورتی که در پژوهش حاضر بین مذهب و انعطاف‌پذیری رابطه معناداری یافت نشد. افراد انعطاف‌پذیر افرادی تخیلی، علاقه‌مند به هنر، احساساتی، متنوع در اعمال، اهل نظر و اهل بازنگری ارزشها هستند و احتمالاً این صفات نمی‌تواند با مذهبی بودن یا غیر مذهبی بودن افراد ارتباط زیادی داشته باشد. این خصوصیات شاید نتواند به درستی میزان مذهبی

۷۲ ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۴

بودن فرد را، به خصوص در گروه دانشجویان که از انعطاف‌پذیری زیادی برخوردارند، تعیین کند یا مورد ارزیابی قرار دهد. برای مثال، خیلی افراد هستند که مذهبی و دینی‌اند، اما اهل نظر نیستند یا علاقه‌ای به هنر ندارند و در مقابل، افرادی هم وجود دارند که تابع هیچ دین و آیینی نیستند، اما بسیار اهل نظرند، هنرمندند و تخیلاتی قوی دارند. در واقع؛ مذهبی بودن یا نبودن فرد نمی‌تواند با صفاتی چون: احساساتی بودن، اهل نظر بودن و تخیلی بودن او سنجیده شود و مورد ارزیابی قرار بگیرد. اما جدای از مذهبی بودن یا نبودن، نمرهٔ صفت انعطاف‌پذیری در گروه نمونه ما که متشکل از دانشجویان می‌باشد بالاست و این نشان می‌دهد صفات مربوط به انعطاف‌پذیری (تخیلی بودن، علاقه‌مندی به هنر، داشتن احساسات، اهل نظر بودن و ...) با روحیات دانشجویان سازگار و منطبق است. بنابر این، دانشجویان این توانایی را دارند که از قدرت تخیل، هنر و احساسات خود در جهت درک هر چه بهتر جهان هستی استفاده کنند و آنچه در این جهان اتفاق می‌افتد را مورد بازنگری قرار دهند. در مقابل، این خطر هم همواره آنها را تهدید می‌کند که به خاطر منعطف بودن و تلقین‌پذیری‌شان به راحتی تغییر عقیده (دین) دهند و تحت تأثیر فرهنگهای غلط و آموزشهای غیر منطقی قرار گیرند و درحالت تعارض و سرگردانی فرو روند و این امر باعث شود که نتوانند تصمیم درستی در رابطه با خود، خدا و جهان هستی بگیرند.

نتایج این تحقیق همچنین نشان می‌دهد که به ترتیب: ابعاد وظیفه‌شناسی (وجدان کاری)، توافق (سازگاری) و روان‌آزردگی (روان‌نژندی)، پیش‌بینی‌کننده‌های خوبی برای مذهبی‌اند. گفته شد که افراد وظیفه‌شناس اصولاً احساس مسئولیت بیشتری نسبت به ارزشها، اعتقادات و عمل به باورهای خود دارند و همچنین احساس با وجدان بودن و وجدان کاری داشتن در آنها زیاد است. همین‌طور افراد مذهبی مایلند بیشتر خود را با مشکلات و گرفتاری‌ها سازگار کنند تا اینکه به مبارزه پردازند یا اینکه افراد مذهبی به خاطر اینکه حضور خدا را در همهٔ عرصه‌های زندگی حس می‌کنند، کمتر دچار اضطراب، افسردگی و استرس و ... می‌شوند. اما در این بین، بُعد وظیفه‌شناسی به تنهایی قدرت پیش‌بینی‌اش بیشتر از ابعاد توافق و روان‌آزردگی است.

بر اساس آنچه در بخش یافته‌ها مشاهده شد، بین میانگین مذهب در دانشجویان دو دانشگاه تفاوت معناداری یافت نشد ($P > 0.05$). در این خصوص پژوهشگر به تحقیقی که به مقایسهٔ دو دانشگاه از نظر میزان مذهب‌مندی‌شان پردازد دست نیافت. اما اینکه بین مذهب‌مندی افراد و نوع دانشگاه رابطه‌ای وجود ندارد را می‌توان این‌گونه تبیین کرد که شاید همهٔ ما با مدّ نظر قرار دادن شواهد ظاهری که در افراد وجود دارد به سرعت پیش خودمان به قضاوت پردازیم و از روی ظاهر افراد در موردشان تصمیم‌گیری کنیم و نتیجه بگیریم که دانشجویان دانشگاه آزاد به خاطر نوع پوششی که دارند، ممکن است از نظر مذهبی بودن در ردهٔ پایین‌تری

۷۳ بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی با صفات شخصیتی ...

نسبت به دانشجویان پیام نور قرار بگیرند! اما در اینجا ما فقط شاخصهای رفتاری (نوع پوشش، آرایش و...) افراد را مد نظر قرار داده‌ایم و شاخصهای درونی آنها را نادیده گرفته‌ایم. ظاهر فرد و طرز پوشش او شاید یکی از دلایل لازم برای غیر مذهبی بودن باشد، اما شرط کافی نیست. آنچه مهم به نظر می‌رسد این است که هر دو دانشگاه چه آزاد و چه پیام نور در جامعه‌ای مسلمان قرار دارند که اکثریت آن پیرو یک آیین خاص هستند و قوانین و مقررات و دین آنها یکی است. در واقع؛ دارای یک فرهنگ مشترکند و همین زمینه فرهنگی مشترک، باعث شده که بر خلاف آنچه ظاهر نشان می‌دهد، تفاوتی بین دو دانشگاه از نظر مذهبی بودن نباشد. نکته دیگر اینکه، در جامعه ما افراد برای ورود به دانشگاه بر اساس ظاهر و پوشش، نگرش و عقیده و بی‌دین یا با دین بودن انتخاب نمی‌شوند و ملاک ورود به دانشگاه، نمره افراد است نه عقاید آنها و میزان مذهبی بودنشان. شاید در جوامع غربی که همه افراد بدون کنکور وارد دانشگاه می‌شوند این سوگیری به وجود آید و یک دانشجو بر اساس آنچه خود دوست دارد و می‌پسندد دانشگاه خود را انتخاب کند و دانشگاه نیز بر اساس معیارهایی که مد نظر دارد دانشجو را پذیرش کند. اما در جامعه ما معیار ورود به یک دانشگاه، فقط نمره فرد است نه طرز تفکر و عقاید او. از این رو، افراد در هر دو دانشگاه از لحاظ شاخصهای درونی تقریباً در یک سطح قرار دارند و دلیل خاصی مبنی بر اینکه افراد این دانشگاه نسبت به دانشگاههای دیگر مذهبی تر یا غیر مذهبی ترند، وجود ندارد.

پیشنهاد‌های پژوهش

- کوشش جهت حفظ و گسترش مذهب و دین‌مداری در بین دانشجویان؛ زیرا پیشبرد اهداف جامعه اسلامی در گرو تربیت شخصیت‌های مذهبی است.
- بررسی رابطه متغیرهای مشابه از جمله معنویت و مؤلفه‌های آن با تیپهای شخصیتی.
- بررسی و شناخت تیپهای شخصیتی مذهبی و کشف رابطه آنها با متغیرهای دیگری از جمله هوش.
- بررسی میزان تعهد و مسئولیت‌پذیری افراد مذهبی در محیط‌های شغلی و خانوادگی.

منابع

- آذربایجانی، مسعود (۱۳۸۰). «آزمون جهت‌گیری مذهبی با تکیه بر اسلام». فصلنامه علمی- تخصصی (علوم انسانی- اجتماعی) حوزه و دانشگاه، سال هفتم، ش ۲۹.
- الیاده، میرچا (۱۳۷۴). فرهنگ و دین. ترجمه بهاء‌الدین خرماشاهی. تهران: طرح نو.
- بهرامی احسان، هادی (۱۳۷۸). «بررسی مقدماتی میزان اعتبار و قابلیت اعتماد مقیاس جهت‌گیری مذهبی». مجله علوم تربیتی (دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی تهران)، سال ششم، ش ۱.
- بهرامی احسان، هادی و همکاران (۱۳۸۴). رابطه بین ابعاد جهت‌گیری مذهبی، سلامت روانی و اختلالات روان‌شناختی، فصلنامه روان‌شناسان ایرانی، سال دوم، ش ۵.
- حیدری نسب، لیلا (۱۳۸۳). «رابطه بین ویژگی‌های شخصیتی و سوگیری مذهبی در دانشجویان دانشگاه و طلبه‌های حوزه علمیه». مجموعه مقالات دومین سمینار سراسری بهداشت روانی دانشجویان دانشگاه شاهد. تهران: دانشگاه تربیت مدرس (۱۲ و ۱۳ اسفند): ۱۲۸-۱۲۴.
- خداپناهی، محمد کریم؛ خوانین زاده سرنیزدی، مرجان (۱۳۷۹). بررسی نقش ساخت شخصیت در جهت‌گیری مذهبی دانشجویان، مجله روان‌شناسی ۱۴، سال چهارم، ش ۲.
- خراسانی، امیر حمزه (۱۳۸۶). «بررسی رابطه هوش هیجانی و جهت‌گیری مذهبی با سلامت روان در دانشجویان دانشگاه علوم پایه دامغان». پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور واحد تهران.
- رسولی نژاد، مرتضی؛ حسین شیبانی و جعفر محرمی (۱۳۹۲). «رابطه معنویت با تعهد و احساس مسئولیت در دانشجویان». فصلنامه فرهنگ در دانشگاه اسلامی، ش ۱۰: ۱۱۹-۱۳۲.
- کارنگی، دیل (۱۳۶۸). چگونه نگرانی را از خود دور کنیم. ترجمه آذین فر. تهران: آریان.
- کشاورز، امیر؛ مهدی شاه نظری و مهرداد کلاتری (۱۳۸۸). «رابطه بین ویژگی‌های شخصیتی با عمل به باورهای دینی در دانشجویان». مطالعات اسلام و روان‌شناسی، ش ۴: ۸۳-۹۶.
- محفوظی، محمدصادق و مسعود جان بزرگی (۱۳۷۷). «بررسی رابطه بین سلسله مراتب ارزشها و سلامت روانی». تهران: مؤسسه پژوهشی ابن سینا.
- واعظی، احمد و مهرداد کاظم زاده (۱۳۷۰). «مناجات درمانی». نشریه انستیتوی روان‌پزشکی تهران، ش ۹.
- Alyadeh, Mircha (1995). "Culture and Religion". Translator: Bahaaldin Khorram Shahi. Tehran: Tarheno.
- Azarbayjani, Masoud (2001). "Religious Orientation Test Based on Islam". *Quarterly Journal of Social-Human Sciences at University and Seminary*.

۷۵ ♦ بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی با صفات شخصیتی ...

- Bahrami Ehsan , Hadi and Others (2005) " **the Relation Between Religious Orientation, Psychological Health and Psychoanalysis Disorders**" , *Journal of Iranian Psychologists* .
- Bahrami Ehsan , Hadi (1999) ." **Analyzing the Validity and Potentials of Trusting in the Religious Orientation Criteria**" *Journal of Training Sciences* (Tehran Psychology and Training Sciences Faculty).
- Bereyon, M.A.; Joanne, Asiyareng, Maychel & M. Kiolo (1998). **Religious Experience, Religious Orientation and Schizotypy**.
- Carnegie, Dill; "How to Avoid Anxiety and Depression ", Translator: Azin Far. Tehran: Aryan.
- Costa P.T.; Jr & R.R. Mc Crae (1998). **The NEO- PI-R Professional Manual**. Odessa, Florida: Psychological Assessment Resources.
- Day, Liza (1999). "**Personality Characteristics and the Attitude to Religion of Church Musicians**". *Journal of Psychology of Music*, 67: 921, 593.
- Heydari Nasab , Leyla (2004) . "**The Relation Between Personality Characteristics and Religious Orientation in University Students and Seminary Students**", Second Seminar on Shahed University Student Psychological Health (Collection of Articles) , Tehran : Tarbiat Moddarress University .
- Huntley, Creis and Tim Honts (2005). **Paranormal Beliefs, Religious Beliefs and Personality Correlates, at Manchester Metro Politan**. Licpsyc, MSC Psych.
- Joseph, Stephen; David Smith; Deborah Diduca (2004), "**Religious Orientation and its Association with Personality Schizotypal Traits and Manic-Depressive Experiences**", *Journal of Mental health, Religion & Culture*. Thursday, Februiry19.
- Keshavarz , Amir; Mahdi Nazarshahi and Mehrdad Kalantari (2009) , " **the Relation Between Personality Characteristics and Practicing the Religious Beliefs in University Students** ", Islamic Studies and Psychology.
- Khodapanahi , Mohammad Karim ; Khavaninzadeh Saryazdi , Marjan (2000) ," **the Rule of Personality Constructs in Students Religious Orientation**" , *Journal of Psychology* 14 .
- Khorasani , Amirhamzeh (2007) ," **the Relation between Emotional Intelligence and Religious Orientation with Psychological Health of Damghan University Students**" , M.A. Thesis , Tehran Payamenoor University.
- Mahfoozi , Mohammad Sadegh and Masoud Jan Bozorgi (1998) , " **the Relation Between Values Hierarchy and Psychological Health** " , Tehran :Ibn Sina Research Institute .
- Maltby, John (1999). "**Personality Dimensions of Religious Orientation (Statistical Data Included)**". *Journal of Psychology*.

- McCrae, R.R. & P.T. Costa (1989). "Rotation to Maximize the Construct Validity of Factors in the NEO Personality Inventory". *Multivariate Behavioral Research*, 24: 107-124.
- Rasoolinejad, Morteza; Hossein Sheibani and Jafar Moharrami (2013), "the Relation Between Spirituality and Vow and Responsibility among Students"; *Quarterly of Culture in Islamic University*.
- Rowatt, W.C. & L.A. Kirk Patrick (2002). "Dimensions of Attachment to God and Their Relation to Affect, Religiosity, and Personality Constructs". *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41: 637-651.
- Thalbourne, M. A. (1981). "Extraversion and the sheep goat variable A conceptual replication". *Journal of the American Society for Psychical Research*, 75: 105-119.
- Thalbourne, M. A. and Haraldsson, E. (1980). "Personality characteristics of sheep and goats". *Personality and Individual Differences*. 1: 180-185.
- Thalbourne, M. A.; D. Delien & Denbar (1995). "Toward and Evolutionary Psychology of Religion and Personality". *Journal of Personality*, 67: 921-952.
- Vaezzi, Ahmad and Mehrdad Kazem Zadeh (1991), "Praying Therapy", *Tehran Psychological Institute Journal*.